

Met heel mijn hart

Handreiking

bij

Liedboek 2013

voor de

Geref. Kerken (vrijg.)

Steunpunt Liturgie

Liedboek
voor ons

© *Steunpunt Liturgie*, Amersfoort 2014

De illustraties op de voorzijde zijn ontleend aan de uitgave *Liedboek voor jou* (versie veelkleurig), een van de twee uitgaven die speciaal voor kinderen zijn ontworpen. De illustraties zijn van Guida Joseph en Jeltje Hoogenkamp. Zie voor deze uitgaven: <http://www.liedboek.nl/uitgaven/uitgaven>.

5. Aan de slag met een muziekprofiel

Wat is een muziekprofiel? In feite is het niets nieuws. Iedere gemeente heeft al een muziekprofiel, namelijk dat wat er 's zondags in de kerk wordt gezongen, hoe het wordt begeleidt, hoe het wordt gekozen, wat er verder aan muziek tot klinken komt en hoe dat alles functioneert. Dit muziekprofiel is het resultaat van de gewoonte, of misschien ook wel van toeval, samenloop van omstandigheden (bijvoorbeeld: de organist met gouden handen gaat verhuizen, alleen de organist met twee linkerhanden blijft over).

Het grote verschil met een dergelijk muziekprofiel is, dat er nu aan een doordacht muziekprofiel wordt gewerkt, inclusief beleid. Er treedt *gezamenlijke bewustwording* op, er worden *doordachte* keuzes gemaakt, er wordt *beleidsmatig* gewerkt.

5.1 Wat wel, wat niet, wat nu, wat later?

Het begrip muziekprofiel kwam op bij het maken van het nieuwe *Liedboek*. Op zich bestond het woord al wel, maar nu kreeg het een speciale functie. In het oude *Liedboek* stond één type liederen, coupletliederen. Qua tijd verschilden ze, kenners konden verschillende muziekstijlen herkennen, maar het totaalbeeld was duidelijk: een bundel uit één stuk, naar vorm en inhoud.

In het nieuwe *Liedboek* staan niet alleen coupletliederen maar ook canons, acclamaties (korte, door de gemeente gezongen instemmingen), gezongen gebeden, beurtzangen waarbij een voorzanger nodig is. Sommige liederen zijn keurig Westers, maar andere echt Afrikaans. Sommige gezongen vragen om orgelbegeleiding, andere om piano, gitaar of band. Niet ieder lied is voor elke gemeente of kerk bestemd. Niet ieder lied past bij elke overtuiging.

Daarom, en vanwege de omvang van het aantal liederen, is het zinvol om een muziekprofiel op te stellen. 'Iedere gemeente kan voor zichzelf antwoorden formuleren op vragen als: wat willen we wel en wat willen we niet (of nu nog niet), wat kunnen we wel en wat kunnen we niet (of nu nog niet)⁴¹.

Het gaat bij het muziekprofiel niet alleen om de muzikale mogelijkheden en onmogelijkheden. Vanzelfsprekend spelen ook allerlei inhoudelijke aspecten een rol. Muziek in de kerkdienst gaat nooit alleen over muziek maar net zo goed over inhoud en functie. Vooral die laatste twee zijn sterk theologisch bepaald. Daarmee zijn tegelijk ook muzikale stijl en vorm inhoudelijk gekleurd en gestuurd.

⁴¹ Pieter Endedijk in *Magazine Ik Zing*, p. 18

5.2 Redenen

Samengevat: er zijn twee hoofdredenen om te komen tot een muziekprofiel

1. De inhoudelijke diversiteit. De bundel is bestemd voor acht verschillende kerkgenootschappen. Binnen kerken zijn nog weer verschillende stromingen te onderscheiden, waarbij de grenzen van de kerken ook weer overschreden worden.
2. De kerkmuzikale en liturgische diversiteit. De diversiteit van het nieuwe *Liedboek* is een weerspiegeling van de kerkmuzikale praktijk in Nederland (en breder: West-Europa en Noord-Amerika). Kernwoorden zijn 'grote diversiteit' en 'een eigen keuze maken' (uit de kerkelijke liedbundel en/of dat wat langs komt).

Deze twee hoofdredenen zijn niet strak te onderscheiden, ze beïnvloeden elkaar wederzijds.

Die grote diversiteit is de laatste jaren ook binnen de GKv praktijk geworden. Juist in die situatie is het goed om beleid te maken. Zo maak je de gemeente niet gek ('wat nú weer'). Zo breng je een lijn aan, kun je stapsgewijs werken aan op- en uitbouw van kwaliteit en bouw je bovendien een helder repertoire op. Bovendien: zo groei je als gemeente in de bewustwording rond de betekenis en functie van muziek in de kerkdienst.

5.3 Meer dan muziek alleen

Het begrip 'muziekprofiel' kan de gedachte oproepen dat het alleen om de muziek gaat. Dat kan, maar het is de bedoeling dat het hand in hand gaat met de inhoud. Bovendien zal het ook moeilijk anders kunnen, want muziek en inhoud zijn niet los verkrijgbaar! De keuze voor een bepaalde overwegende muziekstijl is vrijwel altijd inhoudelijk gedreven. Wil je volledig zijn, dan moet je het eigenlijk hebben over 'kerkmuzikaal profiel', beter nog 'liturgisch-muzikaal profiel'. Maar in de praktijk wordt het begrip 'muziekprofiel' ook op die manier gebruikt. Ook hier doen we dat, het gaat dus over het geheel van tekst + muziek + functie + overtuiging.

5.4 Profiel

Bij het bekende 'kenningsmakingsrondje' voorafgaande aan een of andere bijeenkomst moet je vertellen wie je bent. Het is dan de bedoeling dat je een beknopt profiel van jezelf geeft. Het antwoord verschilt van de gelegenheid. Kom je samen om aan een zakelijk project te werken dan zul je minder snel vertellen dat je op twee leesclubs zit, als hobby aan houtbewerking doet en uitstekende Thaise gerechten kunt maken. Is het een hobbyclub dan doet het minder ter zake dat je vertelt over je vaardigheid in bepaalde detailkwesties uit je werk.

Ook het nieuwe *Liedboek* leidt tot de vraag ‘wie ben jij?’ en wel in relatie tot de nieuwe bundel. Bij het muziekprofiel gaat het om antwoord op die vraag. Wie ben je, wat betekent dat voor jouw omgang met de bundel en jouw keuze uit de gezangen en liederen. Overigens: het gaat niet om een momentopname, dus ook de vraag ‘Hoe wil je jezelf ontwikkelen’ moet gesteld worden.

5.5 Hoe gaat het in zijn werk?

In het kort is dit het proces dat doorlopen wordt:

1. Wie ben je? Wie wil je eventueel worden of hoe wil je jezelf ontwikkelen, als gemeente?
2. Wat zijn je middelen en mogelijkheden?
3. Wat zijn je ijkpunten?
4. Wat heeft de nieuwe bundel in huis?
5. Wat kies je en hoe zet je dat beleidsmatig uit?

Er is een uitgebreid stappenplan beschikbaar. Ook is het mogelijk een cursus, verzorgd door het Centrum voor Toerusting en Educatie van de PKN, te volgen.⁴²

5.6 Valkuilen

Het is de vraag of dit een gemakkelijk of juist moeilijk proces is. Dat hangt er van af. Er is het gevaar van *overschatten* – ‘we moeten al zoveel’, ‘dat lukt ons nooit’, ‘daar hebben wij de mensen niet voor’, ‘daar gaan we echt geen tijd aan besteden’. Er is net zo goed het gevaar van *onderschatten* – ‘dat doen we wel even’, ‘dat laten we gewoon aan de predikant over’, ‘dat regelt de liturgiecommissie wel’.

Ook is er de valkuil van *wenselijkheids-denken*. Dat kan allerlei vormen aannemen. Bijvoorbeeld: wij willen ons richten op goeie kerkmuziek, maar ondertussen heb je een orgel dat het niveau van brandhout heeft en slechts één organist die bovendien ver boven de 70 is. Of: wij willen veel aandacht aan lichte muziek besteden, maar ondertussen wordt vergeten dat instrumenten, apparatuur en opleiding van musici behoorlijk veel geld kost. Of: onze predikant doet dat sowieso al heel goed, maar ondertussen wordt vergeten dat die predikant tussen nu en enkele jaren ongetwijfeld vertrekt. Of: wij willen lied x of y zingen,

⁴² **Handreiking:** ANJE DE HEER, *Nieuw liedboek: Profiel en beleid*. Lezing, uitgesproken op de studiedag Opmaat, 6 oktober 2012. Zie www.kerkzang.nl (→ de praktijk → praktische suggesties). Met een uitgewerkt stappenplan om te komen tot een eigen keuze uit het nieuwe liedboek.

Cursus: *Kleuren verkennen – werken met een muziekprofiel*. Deze cursus gaat uit van het PCTE (Protestants Centrum voor Toerusting en Educatie) van de PKN maar er kan ook door andere kerken op ingetekend worden (de cursus maakt deel uit van het cursusaanbod van de **WERKPLAATS VOOR KERKMUZIEK**). De cursus gaat in op de theologische en liturgische context van de eigen gemeente, de muzikale wensen en mogelijkheden, de verscheidenheid, en het onderling overleg. De cursus wordt gegeven door een gemeenteadviseur van de PKN en een professioneel kerkmusicus.

maar ondertussen heb je daar de goede begeleider niet voor of kan de gemeente het helemaal niet aan.

Een van de uitgangspunten is dat je om te beginnen kijkt naar de eigen mogelijkheden. Heb je als gemeente één pianist die geen noten leest en alleen op gehoor kan spelen, dan beperkt dat meteen je mogelijkheden. Dan is het opstellen van een muziekprofiel plus een muzikaal beleid veel eenvoudiger dan in een grote gemeente met 3 organisten, 2 pianisten, een cantorij, een geschoolde cantor en een band die door een beroeps wordt gecoacht. De grootste valkuil is dat je aan alle wensen en smaken tegemoet wilt komen. Dat gaat namelijk altijd ten koste van een inhoudelijke benadering (zie in par. 5.8 onder *stap II*: 'uitgangspunten').

Voor het opstellen van een muziekprofiel is nodig:

- *nuchterheid*
- *visie, kennis van zaken en inhoudelijke gedrevenheid*
- *de durf om te kiezen*

Is het met het bovenstaande in de bagage moeilijk of gemakkelijk? Het is precies wat je er gezamenlijk van maakt. Samen zingen gaat over het hart van het samen leven als geloofsgemeenschap. Het nieuwe *Liedboek* gaat daar dus ook over. Dat maakt het enerzijds kwetsbaar, anderzijds ligt daar juist de kracht. Want samen zingen in de liturgie is een van de hoogste vormen van gezamenlijkheid, je deelt elkaars adem en stem, emoties, zwakte en kracht. Ga daarom op een rustige manier aan de slag. Vermijdt argwaan of overmoed. Neem de tijd. Laat het niet eindeloos voortduren. Ontdek hoeveel bekende liederen erin staan en begin daarmee, bouw dat langzaam maar zeker uit, zo bouw je aan een eigen repertoire. Verken de bundel zoals hij bedoeld is en bepaal zo hoe je ermee aan het werk gaat: door delend te zingen en zingend te delen. Zo komt niet alleen de bundel tot bloei, maar ook de eigen gemeenschap.

5.7 Ieder voor zich?

Moet iedere gemeente dat in z'n eentje uitdokteren? Dat kan. Maar het is ook heel goed mogelijk, zelfs bijzonder verstandig, om samen te werken. Bijvoorbeeld door met enkele naburige kerken bepaalde onderdelen gezamenlijk aan te pakken of uit te wisselen. Ook kun je besluiten om met de andere kerken uit dezelfde stad gezamenlijke voorzieningen op te bouwen: Oost een geschoolde organist, Noord een goeie cantor, Zuid een geschoolde bandcoach en West een kinderkoor.

Classicaal of anderszins regionaal kan het ook door Oostbroek – met het historisch waardevolle orgel - te laten inzetten op die categorie, terwijl Noordbroek – waar men in een kantine kerkt – de band enkele cursussen laat volgen, het kinderrijke Zuidbroek op zoek gaat naar een gekwalificeerde dirigent voor het kinderkoor en ook plaats heeft voor zanglustige

kinderen uit Oost-, Noord- en Westbroek, en Westbroek tot slot zich richt op goeie cross-over. Kosten worden samen gedragen, uitwisseling is mogelijk. En zo nu en dan gaat de band van Noord naar West en het koor van Zuid naar Noord, de cantor van Oost verzorgt de gemeenteavond van West *et cetera, et cetera*

5.8 Stappenplan

Hieronder volgt een stappenplan. Het is overgenomen uit de lezing die Anje de Heer op 6 oktober 2012 over dit onderwerp hield, tijdens een studiedag voor kerkmusici en andere betrokkenen.

Stappenplan

STAP I: Inventarisatie:

- Wie zijn wij? → beschrijving en typering van de lokale kerk
 - omvang, leeftijdsopbouw
 - bijzonderheden (bijv. vergrijzend, jong, krimpregio, recente of nabije afstoting van een kerkgebouw, een verzorgingstehuis/psychiatrische instelling/sociowoning, binnen het werkgebied)
 - kerkmodel; modaliteit binnen het kerkgenootschap
- Liturgie → beschrijving en typering van de liturgische praktijk
 - plaats van de eredienst in het kerkelijk leven
 - vorm en inhoud
 - gebruikte orde(n) van dienst
 - kerkelijk jaar/leesroosters
 - liedbundels/repertoire
 - kerkmuzikale praktijk
 - kindernevendienst, samenwerking daarmee
 - diverse vormen van diensten naast de hoofddienst
 - uitwisseling (gastpredikanten, vacant)
 - organisatie
 - taakverdeling en verantwoordelijkheden (in theorie en in praktijk)
 - overlegstructuur (in theorie en in praktijk)
 - regeling kerkmuziek
 - middelen en mogelijkheden
 - instrumenten, cantor, cantorij, kindercantorij/-koor, speel- en zanggroepen
 - financiën (hoe is het geregeld, wat zijn de mogelijkheden)

STAP II: Verkennen

- Voorbereiding: verkennen in kleine kring; keuzes maken voor de gemeentebrede verkenning

- Het *Liedboek* verkennen met de gemeente. Dat kan op verschillende manieren:
 - Gemeenteavond(en)
 - Bij voorkeur door een deskundig (en enthousiast) iemand. Dat kan iemand uit de eigen gemeente zijn, maar ook kan er iemand voor worden ingehuurd.
 - Projectmatig
 - Bijvoorbeeld door gedurende een bepaalde periode voorafgaande aan elke zondagmorgendienst een lied of gezang al zingend te verkennen.
- Aandachtspunten bij deze verkenning in gemeentelijk verband:
 - Het gaat niet om afzonderlijke liederen, maar om een beeld van het totaal en de verschillende vormen, stijlen, liturgische toepassingen, theologisch-inhoudelijke accenten *et cetera*
 - Het verkennen bestaat uit enerzijds het aanreiken, proeven en ervaren en anderzijds het waarnemen hoe dit wordt ontvangen.

STAP III: Wegen; uitgangspunten

- Wegen (1)
 - Wat hebben we gezien?
 - Wat zegt dat over ons?
 - Wat betekent dit voor het bepalen van profiel en beleid?
- Uitgangspunten en ijkpunten
 - Wat is in theologisch opzicht wezenlijk en medebepalend?
 - Wat is in liturgisch opzicht wezenlijk en medebepalend?
 - Wat is in kerkmuzikaal opzicht wezenlijk en medebepalend?
 - Wat is in praktisch opzicht wezenlijk en medebepalend?
- Wegen (2)
 - Wat willen we wel en wat niet?
 - Wat kunnen we wel en wat niet?

STAP IVA: naar een kerkmuzikaal profiel

- Zijn er *genres* die wel/niet worden toegepast?
- Zijn er *vormen* die wel/niet worden toegepast?
- Zijn er *theologisch-inhoudelijke* stijlen die wel/niet worden toegepast?
- ✓ Welke *instrumenten* zijn er?
- ✓ Welke *kerkmusicus*(-musici) zijn er? Waar liggen de vaardigheden, wat is het niveau?
- ✓ Is er een *cantorij*/koor?
- ✓ Biedt de gemeente *extra* of *speciale* muzikale mogelijkheden?
- ✓ Is er op bepaald vlak *vorming* of toerusting nodig?

- Wat zijn de *financiële* mogelijkheden?
- Hoe is het *draagvlak*?
 - De punten 'financiële mogelijkheden' en 'draagvlak' staan hier niet voor niets bij elkaar. Maar al te vaak zijn er weinig financiële mogelijkheden. Maar de uitspraak 'daar is geen geld voor' zegt ook iets over het draagvlak. Anders gezegd: als er draagvlak is, dan komt het geld wel, hoe dan ook.

STAP IVB: aanvliegeroutes

1. Hoe gaat het tot op heden bij ons? Waarom? Wat is het effect?
2. Wat is de uitkomst van IVA?
3. Wat past bij ons?
4. Wat kunnen wij aan?

STAP IVC: Beleid en Beleidsplan

- *Wat*
 - Wat moet er worden gedaan? In welke volgorde?
- *Wie*
 - Wie doet wat?
- *Wanneer*
 - Tijdpad
 - Voor welke periode geldt dit beleidsplan
- *Hoe*
 - Middelen en mogelijkheden
 - Financiën
 - Communicatie
 - 'Eigenaar' (wie is de 'eigenaar' van en dus ook de verantwoordelijke voor elk van de onderdelen).
 - Evaluatiemomenten

Steunpunt Liturgie

Kon. Wilhelminalaan 3-5

3818 HN Amersfoort

t. 033 2586484 (di, wo, do tijdens kantooruren).

e. liturgie@gkv.nl

i. www.steunpuntliturgie.gkv.nl